

2. Viedenieiev, D. V. & Bystrykhin, H. S. (2006). *Mech i tryzub. Rozvidka i kontrrozvidka rukhu ukrainskykh natsionalistiv ta UPA. 1920–1945*. K.: Heneza [in Ukrainian].
3. Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti. Fond R 3, Op. 1, Sprava 70, Ark. 11–34 [in Russian].
4. Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti. Fond R-30, Op. 2, Sprava 38, Ark. 1–117 [in Russian].
5. Duzhyi, P. (1993). Ofitsiyni zhurnal “Ideia i chyn” (1942–1946 rr.). *Ukrayinska periodyka: istoriia i suchasnistʹ*. Lviv [in Ukrainian].
6. Kosyk, V. (1993). *Ukraina i Nimechchyna u Druhii svitovii viini*. Paryzh — Niu-York-Lviv: NTSh u Lvovi [in Ukrainian].
7. Lernatovych, O. (1942). A zbroieiu stalo pero. *Za vilnu Ukrainu* [in Ukrainian].
8. Lysenko, O. Ye. (2001). Zbroina borotba OUN(M), OUN(B) ta Ukrainskoi povstanskoï armii. Lysenko O. Ye. *Viiskove budivnytstvo v Ukraini u XX stolitti*. K., «In Yure» [in Ukrainian].
9. *Litopys Ukrainskoi Povstanskoï Armii*. Volyn i Polissia: UPA ta Zapillia 1943–1944. (1999). Vol. 2, p. 784. Kyiv-Toronto [in Ukrainian].
10. Shtendera, Ye. (Ed.). (1985). *Litopys Ukrainskoi povstanskoï armii. Pochatky UPA*, Vol. 2, kn. 2, p. 256, Toronto [in Ukrainian].
11. Maivskyi, Yu. & Shtendera, Ye. (1996). *Litopys Ukrainskoi povstanskoï armii. Ideia i chyn: Orhan Provodu OUN, 1942–1946*, Vol. 24, p. 342, Toronto — Lviv [in Ukrainian].
12. Malyuha, V. M. (2005). Antyfashystska informatsino-propahandystska diialnist OUN-UPA v 1941–1944 rr. *Istoriia slovianskykh narodiv: doslidzhennia aktualnykh problem*, 8, 144–156 [in Ukrainian].
13. OUN v svitli postanov Velykykh Zboriv, konferensii ta inshykh dokumentiv z borotby 1929–1955. (1955). Paryzh [in Ukrainian].
14. Pavliuk, I. (2001). Presa Volyni, Polissia, Kholmshchyny ta Pidliashshia 1941–1944 rr.: istoryko-typolohichni ta ideolohichni analiz. *Zbirnyk prats naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*, pp. 192–205, Lviv [in Ukrainian].
15. Fedortsiv, V. I. (1994). UPA voiuvala z nimtsiamy. *Vilne zhyttia*. Ternopil [in Ukrainian].
16. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy (TsDAVOV Ukrainy). F. 3833, Op. 1, Spr. 12, Ark. 1–45 [in Russian].
17. TsDAVOV Ukrainy. F. 3883, Op. 1, Spr. 164, Ark. 2–2 zv [in Russian].
18. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (TsDAHO Ukrain). F. 57, Op. 70, Spr. 299, Ark. 1–22 [in Russian].
19. Shankovskiy, L. UPA i Dyviziia “Halychyna”. *Ukrainska Dyviziia “Halychyna”*, pp. 68–76, Toronto; Niu-York [in Ukrainian].

Дата надходження статті до редакції: 20.04.2019.

Сергій Толочко

ORCID ID 0000-0003-1434-5328

УДК 94(477-25):316.62

DOI: 10.28925/2524-0757.2019.1.10

СВЯТКУВАННЯ 1500-РІЧЧЯ КИЄВА 1982 РОКУ: ІДЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті йдеться про святкування 1500-річчя Києва 1982 р. Розглянуто ідеологічні аспекти цієї події. Наголошується на тому, що деякі засоби, котрі були використані для святкування, були унікальними, тому наслідки цієї події відчутні і в наш час. Плідно досліджувати Київський ювілей можна завдяки розширенню джерельної бази, компонентами якої є діловодство радянських державних установ і органів компартії, публікації у радянських і зарубіжних засобах масової інформації, мемуаристика. Чимало цінного матеріалу може дати інтерв'ювання живих учасників святкових заходів («усна історія»).

Ключові слова: Київ, ювілей, соціокультурне явище, політика пам'яті, ідеологічно-пропагандистська кампанія.

The article deals with the celebration of the 1500th anniversary of Kyiv in 1982. The ideological aspects of this event are considered. Some of the funds that were used to celebrate the 1500th anniversary of Kyiv were unique. For example, it is setting on the Golden Gate cross. The consequences of the celebration can be observed in our time. The reaction of the Ukrainian Diaspora should also be considered. One of the goals of the jubilee was the struggle against it, the desire to transfer members of the pro-Ukrainian Diaspora to pro-Soviet or neutral positions. This is primarily the construction of monuments and reconstructed buildings. The celebration was held under the slogan of «Friendship of Peoples», especially since 1982 when the USSR celebrated its 60th anniversary. In addition, to celebrate the other ideological campaigns (“Kyiv as the Cradle of Three Peoples” and the “Reunification of Ukraine with Russia” in Pereiaslov 1654) were held. It is possible to fruitfully explore the Kyiv anniversary by expanding the source base, the components of which are the clerical work of Soviet state institutions and bodies of the Communist Party, publications in the Soviet and foreign mass media, and memoirs. A lot of valuable material can be given by interviewing live participants in celebrations («oral history»).

Key words: Kyiv anniversary, friendship of peoples, cradle of three nations, Kyiv, foreign Ukrainians, The Unification of Ukraine with Russia.

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2019

© Толочко С., 2019

Святкування 1500-річчя Києва 1982 р. належить до важливих подій в історії України радянської доби. Воно мало значне ідеологічне навантаження, що виявилось в архітектурі, мистецтвах, історичній науці тощо. Підготовка і проведення цього свята являли собою творення та презентацію комплексу символів, які повинні були оновити радянський ідеологічний дискурс і посилити його ефективність як засобу впливу держави на суспільство.

Дослідження цієї теми допоможе глибше зрозуміти методи формування та поширення радянського ідеологічного дискурсу, а також використання при цьому історії, тобто уявлень про минувшину як вельми важливого матеріалу для здійснення ідеологічно-пропагандистських кампаній, що мали на меті зміцнення лояльності мас щодо існуючого суспільно-політичного ладу.

У цій статті ми розглядаємо ідеологічні аспекти київського ювілею 1982 р. (у пресі, в науковому дискурсі, в підготовчих процесах тощо)

Значних наукових досліджень, спеціально присвячених київському ювілею 1982 р. досі немає. Це пояснюється, можливо, тим, що українські історики не вважають цю проблему актуальною для сьогодення. Тому **темою статті** є розкриття ідеологічних засад святкування 1500-річчя Києва, поставлено питання важливості розгляду Київського ювілею і введення його в історичний дискурс.

Втім, заявляти, що до питання Київського ювілею не доторкалися, було б перебільшенням. Свій вклад щодо цього внесла дослідниця

Я. Верменич, що спеціально вивчала питання датування початкової історії міст та цікавилась політичними мотивами і науковими дискусіями навколо міських ювілеїв (Верменич Я., 2011. С. 306)

Дослідження ідеологічної кампанії київського ювілею може здійснюватися на основі доволі широкого кола джерел. Серед них можна виділити три головні групи: по-перше — діловодство радянських державних установ та органів Комуністичної партії, по-друге — преса (загальносоюзна, республіканська та зарубіжна), по-третє — мемуаристика (наприклад, дуже змістовними є спогади колишнього голови Ради Міністрів Української РСР Олександра Павловича Ляшка (Ляшко А., 2001, С. 216–236), котрий був керівником комісії з підготовки святкування). Оскільки події святкування не дуже віддалені в часі, то додатковий вельми цінний джерельний матеріал можна зібрати через інтерв'ювання очевидців київських святкових заходів, тобто методом «усної історії».

У першу чергу варто зосередитися на мотивації організації цього свята, причинах його проведення. Згідно із спогадами О.П. Ляшка, ініціатива відзначення ювілею Києва належала українській партійній еліті, а московське керівництво попервах поставилося до неї негативно. У мемуарах О.П. Ляшко переповідає свою бесіду з цього приводу з головою Ради Міністрів СРСР О.М. Косигінім, який заявив своєму українському співрозмовнику, що вважає влаштування ювілею Києва недоцільним і навіть назвав цю ідею «шкідливою» (Ляшко А., 2001. С. 216–236).

Ще однією важливою проблемою, що потребує ґрунтовного дослідження, є форми та зміст святкових заходів. Очевидно, вони відзначалися грандіозним розмахом, що мало засвідчити велич і міць радянського режиму. Треба визнати, що для організації святкування ювілею було здійснено колосальну підготовчу роботу. Про це влада повідомляла громадськість через засоби масової інформації — пресу, радіо, телебачення. Кожен міський район мав власний план дій. Кульмінацією святкових заходів стала урочиста вистава на Республіканському стадіоні, що відбулася у травні 1982 р. (Комсомольская правда, 1982. С. 1).

Ювілей став нагодою для суттєвого оновлення архітектурного обличчя Києва. Були відреставровані Золоті Ворота (Новиков Ю., 1982. С. 3) та Гостинний двір. Споруджено монумент засновникам Києва у парку імені В.М. Примачова (нинішньому Наводницькому парку) (Бакланов Н., 1982. С. 6) та фонтан на площі Жовтневої Революції (теперішньому Майдані Незалежності). Побудовано низку громадських споруд, зокрема кінотеатр «Київська Русь» (Вечірній Київ, 1982. С. 1) та декілька кафе (було вирішено, що кожна область республіки власним коштом має створити в Києві заклад харчування, оформлений у стилістиці, характерній для відповідного регіону) (Леонов Ю., 1982. С. 4). Зведено філіал Музею Леніна та обеліск на честь міста-героя Києва, що мало підкреслити важливість Києва для історії Радянського Союзу. Музей історії Києва нарешті знайшов будівлю, де міг розміститись колишній Кловський палац.

Проте також треба зазначити, що не все, що планувалося зробити, було завершено до часу святкування. Інколи реставраційно-будівельні роботи продовжували виконуватись і після свята. Це, наприклад, стосувалося реконструкції Контрактового дому (головна причина затримки полягала у тому, що треба було знайти місця для переселення тих установ, які розташовувалися в будівлі) та Києво-Печерської лаври (точилися дискусії стосовно того, що робити з цим об'єктом, як проводити його реконструкцію), а також пам'ятника Миколі Гоголю на Русанівці, що був відкритий уже після завершення головних святкових заходів (Войтович А., 1982. С. 3).

Крім того, був збудований та спущений на воду риболовецький траулер, що одержав назву на честь 1500-річчя Києва (Правда України, 1982. № 100. С. 1). Астрономи зробили свій внесок у підготовку свята, назвавши один з космічних об'єктів «Киевом» (Туряський М., 1982. № 118. С. 3).

Організатори свята подбали про те, щоб воно мало міжнародний масштаб. До святкування була залучена така поважна міжнародна організація, як ЮНЕСКО (Згурський В., 1982. № 115. С. 2).

На XXI сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО (10 жовтня 1980 р.) київський ювілей було визнано подією, що необхідно святкувати як важливу для всього людства. Керівник ЮНЕСКО Мухтар Амаду М'Боу відвідав Київ під час святкувань. У паризькій штаб-квартирі ЮНЕСКО були проведені «Дні Києва», що включали різноманітні культурні заходи (Правда, 1982. № 107. С. 1). Варто зауважити, що радянське керівництво мало значний досвід використання ЮНЕСКО для досягнення своїх цілей. Так, приміром, ця організація залучалася до святкування 100-річчя з дня народження Леніна (1970 р.). Крім Франції, «Дні Києва» також відбулися і в інших країнах світу. Вони проводилися, насамперед, у «соціалістичному таборі» (приміром, в Угорщині, Чехословаччині (Михайльченко В., 1982. № 110. С. 3), Болгарії), а також і за його межами: в Непалі (Комсомольская правда, 1982. № 138. С. 3) тощо).

На честь свята було підготовлене нове узагальнене академічне видання історії Києва, яке мало відмінності, порівняно з попереднім виданням 1960 р. Це, передусім, стосувалося «уточнення» датування утворення міста, віднесеного до кінця V ст. н. е., тобто «підігнаного» під ювілейну концепцію 1500-річчя Києва (Історія Києва: в 3 т. 4 кн. Т. 1, 1986. С. 382).

Водночас з'явилися численні науково-популярні праці з історії Києва, причому переважно вони були присвячені добі «Київської Русі». Це, зокрема, були праці про київські археологічні пам'ятки — місто Ярослава (Сагайдак М.А., 1982. С. 96), Золоті Ворота (Висоцький С.А., 1982. С. 126), старожитності Подолу (Гупало К.Н., 1982. С. 128), а також про культуру населення давнього Києва (міфологію (Боровський Я.Е., 1982. С. 104) тощо). Те, що саме «Київська Русь» опинилася у центрі уваги науковців-істориків під час святкування ювілею Києва, є, на наш погляд, невинуватим. Імовірно, це обумовлювалося тим важливим місцем, яке вона займала у тогочасній радянській історичній концепції. Згідно з нею, «Київська Русь» вважалася «спільною колискою трьох братніх народів» — росіян, українців та білорусів, що було важливою підставою національної політики радянського керівництва. Тому київський ювілей з акцентом на давньоруській спадщині мав символізувати споконвічну єдність східного слов'янства, спільність походження росіян та українців.

Взагалі «колиска трьох народів» разом з «дружбою народів» та «об'єднанням України з Росією» були провідними концептами у символіці святкування 1500-річчя Києва. «Дружба народів» була пропагандистською концепцією, згідно з якою у Радянському Союзі начебто були створені оптимальні умови для гармонійного розвитку і плідної взаємодії всіх

народностей та націй. При цьому особливо важливо було якнайчастіше маніфестувати «дружбу» двох найчисленніших народів СРСР — росіян та українців. Київський ювілей став для цього слушною нагодою. Місто було нагороджено орденом «Дружби Народів». До часу святкування було закінчено спорудження Арки Дружби Народів з композиціями під нею (Известия, 1982. № 50. С. 2). Для ушлявлення «об'єднання України з Росією» до композиції арки було включено елемент, котрий нагадував радянській людині про московсько-українську Переяславську угоду 1654 р. — статуї козацького гетьмана Богдана Хмельницького та боярина Василя Бутурліна, який представляв у Переяславі московського царя. Ще одним важливим елементом арки стало скульптурне зображення двох робітників, що тримають здійнятими вгору руками орден «Дружби Народів» — символ об'єднання України з Росією. Додамо, що тема Переяславської угоди, котра поруч з «колискою трьох братніх народів» мала ключове значення у репрезентації історії українсько-російських відносин у тогочасному радянському ідеологічному дискурсі, мала свій власний «ювілейний досвід» — відзначення 300-річчя «Возз'єднання України з Росією», відсвятковане 1954 р. Цей досвід, звичайно, був корисним для київського ювілею і з ідеологічної, і з організаційної точок зору. Тим паче, що у 1979 р. відзначалося ще й 325-річчя «возз'єднання». Варто також зазначити, що святкування 1 500-річчя Києва було немовби прологом до відзначення 60-річчя утворення Радянського Союзу, що припадало на грудень 1982 р. Тож очевидно, що тема єднання росіян з українцями у межах СРСР і наголошування спільності їхнього походження домінувала впродовж київських урочистостей 1982 р.

Не забули організатори свята увічнити київський ювілей нагородами та медалями. На честь ювілею була випущена медаль «В пам'ять святкування 1500-річчя Києва», запроваджено звання «Почесного громадянина Києва». Крім громадян Радянського Союзу, цими нагородами були відзначені й іноземці. Наприклад, медаллю «В пам'ять святкування 1500-річчя Києва» було нагороджено Теодора Живкова — керівника Болгарської компартії та Чіонг Тіня — голову Державної Ради Соціалістичної Республіки В'єтнам, а почесними громадянами Києва стали Йозеф Ленарт — перший секретар Центрального Комітету Компартії Словаччини та Індіра Ганді — прем'єр-міністр Індії. Звісно ж, нагороди також отримав і керівник СРСР Леонід Брежнев (Правда, 1982. № 147. С. 1). Крім того, нагородами були відзначені важливі трудові здобутки киян.

Творча інтелігенція зробила власний внесок у київські святкові заходи. Кінематографісти

створили стрічку «Ярослав Мудрий», а майстри виставу «Ольга» (Известия, 1982. № 50. С. 2). До того ж, відбулися різноманітні виставки та конкурси (літературний (Комсомольское знамя, 1982. № 145. С. 3), шаховий (Арчаков В., 1982. № 154. С. 4)).

Однією з форм демонстрації масового ентузіазму щодо святкування 1500-річчя Києва стали «вахти на честь ювілею». Подібні заходи доволі широко практикувалися у Радянському Союзі (зокрема, проводилася вахта на честь 60-річчя утворення СРСР). Їхній сенс полягав у перевиконанні виробничих планів та в інших трудових досягненнях. Однією з таких вахт у Києві, наприклад, було змагання за кращий автобусний маршрут. Крім того, для приведення міста до ладу було організовано низку суботників (Правда, 1982. № 65. С. 1).

Святкування 1500-річчя Києва, попри використання арсеналу концептів, цілком звичайних для тодішнього радянського ідеологічного дискурсу, мало й певну специфіку. Вона, зокрема, проявилася у ставленні до християнських церковних старожитностей. Приміром, радянському керівництву України далеко не просто було наважитися встановити хрест над Золотими Воротами, реконструкція яких була приурочена до ювілею міста. Перший секретар Київського міського комітету компартії Ю.Н. Ельченко казав з цього приводу: «Досі ми знімали хрести. А ось щоб встановлювати? Такого не було» (Ляшко А., 2001. С. 216–236). На відновлення християнської символіки у радянському Києві звернули увагу спостерігачі з української діаспори. Проте для них то було лише «краплею у морі», порівняно з численними церковними пам'ятками, які радянська влада знищила (Свобода, 1982. № 170. С. 1).

Досліджуючи київський ювілей, варто брати до уваги ставлення до нього української діаспори, котра уважно стежила за тим, що відбувалося в Україні. Новини з СРСР та, насамперед, з Української РСР могли доходити до діаспорян або легальними шляхами — завдячуючи туристичним подорожам до України, знайомству з радянською пресою тощо, або ж нелегально — наприклад, через «самвидав». Слід зауважити, що наприкінці 70-х — на початку 80-х рр. ХХ ст. зарубіжні українці в ідеологічному відношенні не були однорідними: загалом тогочасну українську діаспору можна поділити на три угруповання — націоналістів (прибічників незалежності України від Росії), осіб, що мали ліві суспільно-політичні переконання і визнавали можливість співробітництва з радянським режимом, та людей аполітичних, які лише випадково цікавилися станом справ в Україні. Вочевидь, ставлення до святкування у СРСР 1500-річчя Києва у цих угрупованнях істотно різнилося.

Радянські каральні органи (КДБ) пильно контролювали зв'язки між Україною та українською діаспорою, особливо між тими її частинами, які мешкали у США і Канаді (Влада УРСР і закордонні українці (1950–1980-ті рр.), 2017. 656 с.). При цьому важливим завданням для радянських спецслужб було недопущення поширення в Українській РСР «українського буржуазного націоналізму»; боротьбою з цими «ідеологічними диверсіями» опікувалося П'яте управління КДБ. Дуже імовірно, що у Галузевому державному архіві СБУ є матеріали, які висвітлюють роботу КДБ з діаспорними українцями у зв'язку з відзначенням 1500-річчя Києва; до речі, тут же, напевно, містяться документи, що взагалі кидають світло на «супровід» київського ювілею з боку КДБ.

Судячи з публікацій в українській діаспорній пресі (американській газеті «Свобода» тощо), українці Нового Світу загалом з чималим ентузіазмом поставилися до звістки з СРСР про рішення радянської влади відзначити ювілей Києва. Проте діаспорянам вельми важливо було перехопити у «советів» ініціативу святкування. Іншими словами, йшлося про те, аби, так би мовити, «українізувати» ювілей, ретельно очистивши його від радянського ідеологічно-пропагандистського змісту, замінивши українським національним дискурсом (Свобода, 1982. № 122. С. 3). Через це, між іншим, з'явилися публікації діаспорних істориків-аматорів, які вважали за потрібне суттєво збільшити вік Києва у порівнянні з викладками радянських істориків та археологів — до 2 000, а то й до 3 000 років (Погорецька Л., 1982. № 227. С. 2). Ці «бої за історію» є цікавим прикладом «політики пам'яті», коли уявлення про минуле ставали потужною зброєю у політичній боротьбі.

Однак у дискусіях навколо київського ювілею, що точилися серед діаспорян, брали участь не тільки аматори української минувшини, а й професійні історики-дослідники. Серед них був, зокрема, видатний науковець — професор Гарвардського університету Омелян Прицак, котрий доводив штучність історичного підґрунтя святкування 1500-річчя Києва, його наукову безпідставність й ідеологічну ангажованість та пропонував, замість фіктивного ювілею Києва, зосередитися на підготовці до іншого свята — відзначення тисячоріччя хрещення України-Русі, яке, на його думку, мало стати символом духовного відродження українства (Прицак О., 1981. № 9. С. 49–53).

Отже, святкування 1500-річчя Києва є важливою подією для вивчення ідеологічної політики Комуністичної партії стосовно УРСР. Під час підготовки і самих святкувань були використані значні ресурси, котрі були залучені для будівництва (кінотеатр «Київська Русь», союзні кафе, монументи засновникам Києва тощо), реконструкцій (Золоті Ворота, Контрактний дім, Гостинний двір тощо), випуску наукової та науково-популярної літератури періоду Київської Русі тощо. До святкування були залучені міжнародні організації (ООН, ЮНЕСКО) та інші країни (святкування Днів Києва в інших країнах), що мало на меті дати ювілею світового значення. Саме свято було проведено під егідою «Дружби Народів» (Київ отримав орден Дружби Народів, що було увіковічено в монументі двох робітників під однойменною аркою). Крім того, Давньоруський Київ продовжував репрезентуватися як «Колиска трьох народів». Дана тема є малодослідженою, тому вона має свої перспективи.

ДЖЕРЕЛА

1. Арчаков В. Шахматный конкурс. *Комсомольское знамя*. 1982. № 154. С. 4.
2. Бакланов Н. И оживает легенда. *Известия*. 1982. № 29. С. 6.
3. Боровський Я.Е. Мифологический мир древних киевлян. Київ : Наукова думка, 1982. С. 104.
4. Верменич Я. Исторична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення. К. : Інститут історії України НАН України, 2011. 306 с.
5. Висоцький С.А. Золотые Ворота в Киеве. Київ : Наукова думка, 1982. 127 с.
6. Влада УРСР і закордонні українці (1950–1980-ті рр.): Документи і матеріали / ред. В.М. Даниленко. Київ, 2017. 656 с.
7. «Возз'єднання» України з Росією були головними мотивами святкувань 1500-ліття Києва. *Свобода*, 1982. № 122. С. 3.
8. Войтович А. Над чудным Днепром. *Правда*, 1982. № 228. С. 3.
9. Готовится премьера. *Известия*, 1982. № 50. С. 2.
10. Гупало К.Н. Подол в древнем Киеве. Київ : Наукова думка, 1982. 128 с.
11. Згурский В. Праздник Дружбы народов. *Известия*, 1982. № 115. С. 2.
12. Історія Києва: в 3 т. 4 кн. Т. 1 : Стародавній і середньовічний Київ / Ю.Ю. Кондуфор та ін. Київ : Наукова думка, 1986. 382 с.
13. «Київська Русь» Перший сеанс. *Вечірній Київ*, 1982. № 114. С. 1.

14. Корр. РАТАУ На місяць раніше строка. *Правда України*, 1982. № 100. С. 1.
15. Леонов Ю. Подарок шахтерского края. *Правда Украины*, 1982. № 106. С. 4.
16. Литературный конкурс «Город наш — легендарный и юный». *Комсомольское знамя*, 1982. № 145. С. 3.
17. Ляшко А. Груз памяти: Воспоминания. Кн. 3. Ч. 2: На ступенях власти. Київ, 2001. 527 с.
18. Михайльченко В. Дні Києва в Братиславі. *Вечірній Київ*, 1982. № 110. С. 3.
19. Новиков Ю. Второе рождение Золотых Ворот. *Правда Украины*, 1982. № 106. С. 3.
20. Погорецька Л. Експозиція до історії Києва. *Свобода*, 1982. № 227. С. 2.
21. Позывные субботника Киев. *Правда*, 1982. № 65. С. 1.
22. Прицак О. За кулісами проголошення 1 500-ліття Києва. *Сучасність*, 1981. № 9. С. 49–53.
23. Продісталась летючка з нагоди 1 500-річчя Києва. *Свобода*, 1982. № 170. С. 1.
24. Радуга Дружбы над городом. *Известия*, 1982. № 50. С. 2.
25. Сагайдак М.А. Великий Город Ярослава. Київ :Наукова думка, 1982. С. 96.
26. ТАСС. Вручение награды товарищу Л.И. Брежневу. *Правда*, 1982. № 147. С. 1.
27. ТАСС. По решению ЮНЕСКО. *Правда*, 1982. № 107. С. 1.
28. ТАСС Про праздник на республиканском стадионе. *Комсомольская правда*, 1982. № 125. 3 С. 1.
29. Туряський М. Планету назвали «Київ». *Вечірній Київ*, 1982. № 118. С. 3.
30. Юбилею посвящается. *Комсомольская правда*, 1982. № 138. С. 3.

REFERENCES

1. Archakov, V. (1982). Shakhmatnyy konkurs. *Komsomolskoe znamia*, 154, 4 [in Russian]
2. Baklanov, N. (1982). I ozhivaet legenda. *Izvestiia*, 29, 6 [in Russian].
3. Bez avtora (1982). Pershyi seans. *Vechirniy Kyiv*, 114, 1 [in Ukrainian].
4. Bez avtora (1982). Prodialalas letiuchka z nahody 1500-richchia Kyieva. *Svoboda*, 170, 1 [in Ukrainian].
5. Bez avtora (1982). «Vozziednannia» Ukrainy z Rosiieiu byly holovnymy motyvamy sviatkuvan 1500-littia Kyieva. *Svoboda*, 122, 3 [in Ukrainian].
6. Bez avtora (1982). Yubileiu posviashchaetsia. *Komsomolskaia pravda*, № 138 [in Russian].
7. Bez avtora (1982). Raduga Druzhby nad gorodom. *Izvestiia*, 50, 2 [in Russian].
8. Bez avtora (1982). Gotovitsia premiera. *Izvestiia*, 50, 2 [in Russian].
9. Bez avtora (1982). Literaturniy konkurs “Gorod nash — legendarnyi i yunyi”. *Komsomolskoie znamia*, 145, 3 [in Russian].
10. Bez avtora (1982). Pozyvnyie subbotnika Kiev. *Pravda*, 65, 1 [in Russian].
11. Borovskiy, A. E. (1982). *Mifologicheskii mir drevnikh kievljan*. Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
12. Vermenych, Ya. (2011) Istorychna urbanistyka v Ukraini: teoriia mistoznavstva i metodyka litochyslennia. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
13. Vysotskiy, S. A. (1982). Zolotyie Vorota v Kieve. Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
14. Voitovich, A. (1982). Nad chudnym Dneprom. *Pravda*, 228, 3 [in Russian].
15. Gupalo, K. N. (1982). Podol v drevnem Kieve. Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
16. Danylenko, V. M. (Comp.). (2017). Vlada URSR i zakordonni ukraiintsi (1950-1980-ti rr.): Dokumenty i materialy. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
17. Zgurskii, V. (1982). Prazdnik Druzhby narodov. *Izvestie*, 115, 2 [in Russian].
18. Kondufor, Yu. Yu. (Ed.) (1986). Istoriia Kyieva: *Starodavniy i serednovichnyi Kyiv*, V 3 t., 4 kn., T. 1). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
19. Korр. RATAU (1982). Na mesiats ranshe stroka. *Pravda Ukrainy*, 100, 1 [in Russian].
20. Leonov, Yu. (1982). Podarok shakhterskogo kraia. *Pravda Ukrainy*, 106, 4 [in Russian].
21. Liashko, A. (2001) *Gruz pamyati*. Кн. 3, Ч. 2.: Na stupeniakh vlasti. Kiev : Delovaia Ukraina [in Russian].
22. Mykhailchenko, V. (1982). Dni Kyieva v Bratyslavi. *Vechirniy Kyiv*, 110, 3 [in Ukrainian].
23. Novikov, Yu. (1982). Vtoroie rozhdienie Zolotykh Vorot. *Pravda Ukrainy*, 106, 3 [in Russian].
24. Pohoretska, L. (1982). Ekspozysia do istorii Kyieva. *Svoboda*, 227, 2 [in Ukrainian].
25. Pritsak, O. (1981). Za kulisamy proholoshennia 1500-littia Kyieva. *Suchasnist*, 9, 49–53 [in Ukrainian].
26. Sagaydak, M. A. (1982). Velikii Gorod Yaroslava. Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
27. TASS (1982). Pro prazdnik na respublikanskom stadione. *Komsomolskaia pravda*, 125, 1 [in Russian].
28. TASS (1982). Po resheniiu YuNESKO. *Pravda*, 107, 1 [in Russian].
29. TASS (1982). Vruchenie nagrody tovarishchu L. I. Brezhnevu. *Pravda*, 147, 1 [in Russian].
30. Turiaskiy, M. (1982). Planetu nazvaly «Kyiv». *Vechirniy Kyiv*, 118, 3 [in Ukrainian].

Дата надходження статті до редакції: 17.04.2019.